

BOOKS REVIEW: การเมืองเรื่องพระพุทธรูป

โดย

พระสุธีวีรบัณฑิต (โชวี ทสสนีย์)

พระอุดมสิทธินายก (กำพล คุณงกโร)

พระมหาสุนนท์ สุนนโท

ดร.ประเสริฐ ธิลาว

ชื่อหนังสือ การเมืองเรื่องพระพุทธรูป

ชื่อผู้แต่ง : วิราวรรณ นฤปิติ

สำนักพิมพ์ : สำนักพิมพ์มติชน

พิมพ์เมื่อ : กุมภาพันธ์ 2560

บทนำ

พระพุทธรูปจำนวนมากที่ปรากฏอยู่ในประเทศไทย หรือนานาประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาล้วนมีประวัติความเป็นมา พัฒนาการร่วมกับประชาชาตินั้น ๆ โดยมีนัยยะของประวัติศาสตร์ การเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม อาทิ พระพุทธรูปแห่งคันธาระ (อินเดีย) พระพุทธรูปแห่งบามิยัน (อัฟกานิสถาน) พระพุทธรูปที่หน้าผาหยุนกั๋ง เมืองต้าถง ของมณฑลชานซี (จีน) พระพุทธรูปไต่บุตรลี (ญี่ปุ่น) พระธาตุเขี้ยวแก้ว (ศรีลังกา) พระแก้ว พระสุก พระใส หรือพระบางในประวัติศาสตร์ลาว พระมหามัณเฑียร (พม่า) พระองค์เจก-องค์จอม (กัมพูชา) พระบัวเข็มของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยใหญ่อันมีศูนย์กลางที่เมืองตองยีในประเทศพม่า เป็นต้น ย้อนกลับมาในประเทศไทย ก็จะมีพระพุทธรูปสำคัญ ที่เนื่องด้วยประวัติศาสตร์และความเป็นมาของไทยเรา อาทิ พระพุทธชินราช (พิษณุโลก) พระพุทธสิหิงค์ (เชียงใหม่) พระแก้วมรกต (กรุงเทพฯ) พระพุทธโสธร (ฉะเชิงเทรา) พระทองคำ (วัดไตรมิตร-กรุงเทพฯ) หลวงพ่อโต (วัดบางพลีใหญ่ใน-สมุทรปราการ) หลวงพ่อวัดไร่ขิง (นครปฐม) หรือพระสยามเทวาธิราช (วัดพระแก้ว-กรุงเทพฯ) เป็นต้น นัยยะของการเกิดขึ้นสัมพันธ์กับศาสนา ความเชื่อศรัทธา ความเป็นศูนย์รวมจิตใจในความเป็นรัฐชาติและการจัดตั้ง การเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ศิลปะ ตระกูลช่าง โดยสัมพันธ์เกาะเกี่ยวกับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของรัฐนั้นๆ รวมทั้งสยาม หรือไทยนับแต่อดีตจนกระทั่งปัจจุบัน ซึ่งประเด็นดังกล่าวปรากฏในงานค้นคว้า เรื่อง “การเมืองเรื่องพระพุทธรูป” (2560) ที่เรียบเรียงนิพนธ์โดยวิราวรรณ นฤปิติ ที่ได้เคยศึกษาไว้เป็นวิทยานิพนธ์ระดับมหาบัณฑิต (2557) ในสาขา

ประวัติศาสตร์ ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เรื่อง “แนวคิดการรวบรวมพระพุทธรูปช่วงสร้างกรุงเทพฯ ถึงรัชกาลที่ 5” และนำมาปรับเป็นหนังสือพร้อมพิมพ์เผยแพร่ ซึ่งผู้ศึกษาได้พยายามอธิบายเชื่อมโยงถึงประเด็นทางการเมืองผ่านพระพุทธรูปที่ปรากฏให้เห็น อันสัมพันธ์กับ “สัญญาะ” การตั้งต้นทางความเชื่อและกลไกการได้มาต่อพระพุทธรูปนั้น ประกอบสร้างเป็นความเชื่อ “กษัตริย์ผู้ทรงธรรม” หรือการเป็นกษัตริย์ที่สัมพันธ์กับบุญบาปธรรม ดังที่ปรากฏข้อความว่า “ความคิดเรื่องพระมหากษัตริย์เป็นผู้มีบุญบาปมีสูงสุด เป็นอุดมคติที่สืบทอดกันมาในชนชั้นกษัตริย์ อย่างกษัตริย์สุโขทัย และกษัตริย์อยุธยา ก็คือผู้ที่สั่งสมบุญบาปเอาไว้มาก และจะสั่งสมบุญบาปให้เพิ่มพูนยิ่งขึ้นไปอีกเพื่อเตรียมจะเป็นพระพุทธรูปเจ้าในอนาคต ด้วยการประพฤติธรรม สั่งสอนธรรม และบำรุงพระศาสนา อุดมคติแบบนี้ฝังรากลึกอยู่ในอาณาจักรที่ทำกิจกรรมทางการเมืองควบคู่ไปกับศาสนาเป็นสำคัญ รวมถึงสมัยสร้างกรุงรัตนโกสินทร์นี้ด้วย” โดยโลกทัศน์ความเชื่อแบบนี้ ปรากฏในหนังสือเล่มนี้ด้วย ซึ่งจะได้นำมาแบ่งปันเล่าเรื่องเพื่อประโยชน์ต่อการสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับพระพุทธรูป รวมไปถึงการเมืองที่มาพร้อมกับพระพุทธรูปในระหว่างรัฐต่อรัฐ สัญลักษณ์ของอำนาจ การสถาปนาอำนาจ รวมไปถึงการจัดวางอำนาจของรัฐต่อสิ่งเชื่อทางศาสนาที่ชื่อว่า “พระพุทธรูป” ด้วยเช่นกัน

ศาสนาและการเมือง

ศาสนากับการเมืองเป็นสิ่งที่แยกกันไม่ออกนับแต่อดีตด้วยเช่นกัน แนวคิดเรื่องเทวราชา สมมติราชา รวมไปถึงพระราชกษัตริย์ (ทศพิธราชธรรม) เป็นของคู่กันกับรัฐ และบูรพกษัตริย์ในนานารัฐนับแต่อดีต ที่มีเป้าหมายเป็นการขยับก้าวไปข้างหน้าของสังคมในภาพรวม ในรัฐสยามการที่พ่อขุนรามคำแหง (พ.ศ.1822-1841) กกับการสถาปนาสุโขทัย โดยมีความเกาะเกี่ยวอยู่กับศาสนา การใช้ศาสนาเป็นเครื่องหมายของการแสดงพระองค์เป็น “พ่อผู้ทรงธรรม” รวมไปถึงการดำเนินชีวิตขยับก้าวไปข้างหน้าอย่างเหมาะสมภายใต้รัฐและการก่อเกิดของรัฐอย่างเหมาะสมจึงเกิดขึ้น พระยาสิทธิไทย (พระมหาธรรมราชาที่ 1 ครองราชย์ พ.ศ. 1890-1919) กับโลกทัศน์ในเชิงควบคุมแบบไตรภูมิพระร่วง (เตภูมิกถา/พ.ศ.1888) หรือการเป็นกษัตริย์ที่บำรุงพระพุทธศาสนาของสมเด็จพระนารายณ์ (พ.ศ.2199-2231) รวมไปถึงกษัตริย์ที่ให้การอุปถัมภ์การสืบศาสนาในลังกา (พ.ศ.2494) อย่างพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ (พ.ศ.2275-2301) ภาพเหล่านี้ปรากฏอยู่ในประวัติศาสตร์ไทย หรือมาในสมัยของพระเจ้ากรุงธนบุรี (พ.ศ. 2310-2325) กับบทบาทของมหากษัตริย์ผู้กอบกู้ รวบรวม และการอุปถัมภ์ศาสนามไปถึงการย้ายพระพุทธรูปสำคัญคือพระแก้วมรกตจากเวียงจันทน์ด้วย (พ.ศ. 2322) หรือล่วงมาถึงรัตนโกสินทร์ “การที่ราชสำนักรัชกาลที่ 1 ใช้วัตถุทางศาสนาเป็นเครื่องมือในการแสดงตัวตนของพระมหากษัตริย์ในอุดมคติ และทำให้เมืองหลวงที่สถาปนาขึ้นใหม่มีความศักดิ์สิทธิ์ในฐานะเป็นศูนย์กลางของศาสนาพุทธ ควบคู่ไปกับอำนาจทางการเมือง” ดังมีข้อมูลว่า “... ช่วงต้นรัชกาลที่ 1 ราชสำนักอยู่ในฐานะของผู้ปกครองที่พยายามจะสถาปนาอำนาจเหนือหัวเมืองที่เคยอยู่ใต้อำนาจของอยุธยาให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้นขณะเดียวกันก็รวมเอาล้านนา ล้านช้าง และกัมพูชาเข้ามาเป็นประเทศราชด้วยพร้อมทั้งพยายามจะรวมหัวเมืองมอญ ได้แก่ ทวาย มะริด ตะนาวศรี ผล

ก็คือก่อให้เกิดระบบการเมืองแบบจักรวรรดิขึ้น รัชกาลที่ 1 จึงต้องสร้างความชอบธรรมให้กับระบบการเมืองที่พระองค์สร้างขึ้นใหม่นี้...” ผู้ปกครองเมืองในจักรวรรดิทั้งหมดนับถือศาสนาพุทธตั้งนั้น การเอามาตรฐานทางศีลธรรม และราชธรรมมาสร้างความชอบธรรมแก่ระบบการเมืองที่มีศูนย์กลางที่กรุงรัตนโกสินทร์ จึงได้ผลดีที่สุดในความคิดของคนในราชสำนัก สิ่งสำคัญคือการทำให้กรุงเทพฯ เป็นศูนย์กลางพุทธศาสนา และแสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ดีตามอุดมคติ ให้เป็นที่ยอมรับทั้งในราชธานี หัวเมือง และเมืองประเทศราช

นัยยะของกลไกทางการเมืองกับศาสนา เป็นสิ่งคู่กันที่แยกไม่ออก รัฐกับศาสนา มีส่วนเกี่ยวพันขับเคลื่อนในกันและกัน รวมถึงกับประชาชนพลรัฐผู้อยู่ใต้ปกครองด้วย โดยมีกลไกทางศาสนาเป็นเครื่องขับเคลื่อนและขับเคลื่อนให้เกิดผลและกลไกในการปฏิบัติ ซึ่งในหนังสือเล่มนี้ได้กล่าวถึงเงื่อนไขทางศาสนาของรัฐ และศาสนาที่ต่างเกี่ยวพันซึ่งกันและกัน ดังปรากฏแนวคิดที่ว่า **“กษัตริย์ผู้ทรงธรรม”** สมควรที่จะครอบครองพระพุทธรูปที่ศักดิ์สิทธิ์ (น.132) การเคลื่อนย้ายพระพุทธรูปเป็นการกำหนดให้เห็นถึงรัฐในอุดมคติที่สัมพันธ์กับอำนาจของสถาบันกษัตริย์เพื่อหลอมความเชื่อของรัฐประเทศราชต่อความเป็นเจ้าผู้ปกครอง (น.132-133) รวมไปถึงบทบาทของการเป็นศูนย์กลางในเรื่องบุญญาธิการ หรือบารมีของผู้ปกครองในเชิงของจักรวาลวิทยา หรือศูนย์กลางของอำนาจในระบบรัฐ (น.40) ดังนั้นแนวคิดเกี่ยวกับรัฐและศาสนาสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบและถูกสื่อและถ่ายทอดออกมา ซึ่งเป็นสาระที่ปรากฏในความเป็นศาสนาและรัฐ และความสัมพันธ์อย่างมีเงื่อนไขระหว่างรัฐและศาสนาด้วยเช่นกัน

มีหลักฐานถึงวิธีการสถาปนาความเป็นรัฐในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ซึ่งมีการชำระสมัยรัชกาลที่ 1 ได้ให้ภาพของกษัตริย์อังวะ เป็นผู้ทำลายเมืองอยุธยา และพงศาวดารยังเน้นไปที่การกอบกู้เอกราชของสมเด็จพระเจ้าตากสิน แล้วจบลงที่หายนระตกแก่ราชวงศ์บุเรงนอง การสร้างภาพให้รัชกาลที่ 1 อยู่เหนือกว่ากษัตริย์อังวะนั้น มีความหมายสำคัญต่อสถานะกษัตริย์รัตนโกสินทร์อย่างมากในสายตาเมืองประเทศราช จนกระทั่งปี พ.ศ. 2336 กรุงอังวะได้ขอเป็นไมตรีผ่านมาทางเจ้าเมืองเมาะตะมะ ใจความของศุภอักษรก็เน้นไปที่ความเมตตาของกษัตริย์ผู้มีบุญด้วยเช่นกัน

นอกจากนี้ ในหนังสือ ยังอธิบายถึงการเก็บรวบรวมวัตถุในสมัยรัชกาลที่ 1 ที่มีการรวบรวมพระพุทธรูปจากหัวเมือง สุโขทัยพิจิตร สวรรคโลก อยุธยา ลพบุรี มาประดิษฐานไว้ ณ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (วัดโพธิ์) ทั้งสิ้นจำนวน 1,248 องค์ จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ชี้ให้เห็นว่าราชสำนักได้มีการจัดทำบัญชีพระพุทธรูปเอาไว้อย่างละเอียด เพื่อเป็นการกำหนดเอาไว้ล่วงหน้า ต่อการออกแบเบียงพระอุโบสถ ระเบียงพระมหาเจดีย์ และพระวิหารทิศต่างๆ เพื่อเก็บรวบรวมพระพุทธรูปจากหัวเมืองดังกล่าวมาประดิษฐานที่พระระเบียงในวัดโพธิ์ เหตุการณ์ดังกล่าวเป็นเหตุการณ์สำคัญเนื่องจากเป็นส่วนหนึ่งของวิธีการที่สำคัญในการสร้างกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งเห็นได้ชัดว่าระบบการจัดการดังกล่าว มีส่วนสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับแนวคิดในการบริหารราชการของรัฐในยุคสร้างกรุงรัตนโกสินทร์

หรือล่องมาในระหว่าง พ.ศ. 2369–2371 เจ้าอนุวงศ์ (Chao Anouvong/พ.ศ. 2348 – 2371/1805-1828) แห่งนครเวียงจันทน์ได้ยกกองทัพเข้าตีหัวเมืองอีสานทั้งหมด ยึดได้เมือง นครราชสีมา พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาสุรภูวาทิ (สิงห์ สิงหเสนีย์) ยกกองทัพไปปราบ ในที่สุดปราบเจ้าอนุวงศ์เวียงจันทน์ได้ เมื่อจัดการบ้านเมืองทางอีสาน ให้เข้าสู่ความสงบเรียบร้อยแล้ว เจ้าพระยาสุรสีห์ ได้อัญเชิญเอาพระบางเจ้าลางไปกรุงเทพมหานคร โปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนยศเจ้าพระยาสุรภูวาทิเป็นเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี/พ.ศ. 2320-2392) และโปรดให้สร้างพระอารามขึ้นให้เป็นที่ประดิษฐานพระบางเจ้าไว้นอกกรุงคือ ให้อัญเชิญไปไว้วัดจักรวรรดิราชาวาสวรมหาวิหาร ตลอดมาจนถึงรัชสมัยพระบางประดิษฐานที่วัดจักรวรรดิฯ มาจนถึงรัชกาลที่ 4 ก็ได้เกิดเหตุฝนแล้ง ต่อเนื่องกันหลายปีชาวกรุงก็ได้รำลึกกันว่า ด้วยเหตุที่พระบาง และพระแก้วมรกตประดิษฐานไว้ด้วยกันความทราบถึงพระเนตรพระกรรณ จึงได้พระราชทานพระบางกลับคืนสู่หลวงพระบาง นับแต่นั้นเป็นต้นมาพระบางได้ถูกอัญเชิญพระบางกลับหลวงพระบาง และคงอยู่ในหลวงพระบางตลอดมาจนถึงปัจจุบัน

ภาพสะท้อนของศาสนาและการเมืองเป็นสิ่งที่ไม่สามารถแยกกันออกด้วยเหตุผลในเรื่องรัฐ กับศาสนานัยยะของการอิงอาศัยซึ่งกันและกันในการทำหน้าที่ในการควบคุมประชาชน นัยหนึ่ง รัฐมีหน้าที่ควบคุมในเชิงกายภาพผ่านอำนาจ และกลไกการใช้อำนาจ รวมทั้งกฎแห่งรัฐ แต่ในกรณีของศาสนามีส่วนควบคุมต่อความเชื่อทางศาสนาโดยใช้กลไกของความศรัทธาการยอมรับ และการตามเข้าไปปฏิบัติต่อเงื่อนไขทางศาสนาที่เกิดขึ้นระหว่างรัฐและศาสนาในเชิงกายภาพที่เกิดขึ้น และผลก็เป็นที่ประจักษ์ในนามรัฐและศาสนาทั่วไปว่าสิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นด้วยเงื่อนไขอย่างเดียวกันดังปรากฏเป็นหลักฐานในประวัติศาสตร์ศาสนาด้วยเช่นกัน

พระพุทธรูปและการเมือง

หากพิจารณาจากหนังสือ “พระพุทธรูปกับการเมือง” สะท้อนให้เห็นได้ว่า พระพุทธรูป กลายเป็นการสื่อสารทางการเมือง ที่สัมพันธ์กับบุญญาธิการทางการเมือง จนกระทั่งกลายเป็นกลไกทางการเมืองที่เหมาะสมและก่อให้เกิดประโยชน์ในการบริหารจัดการทางการเมือง ดังกรณีอดีตที่ วัดพระมนูหะ/Manuha Temple (หม่อง ทิน อ่อง, 2551 : 33) ในพม่าที่สะท้อนถึงการสื่อสารถึงการเมือง หรือพระมหามุนี (Mahamuni Buddha) ที่แต่เดิมอยู่ในรัฐยะไข่ ที่ถูกอันเชิญ มาประทับที่มณฑลทะเลย์ ในสมัยพระเจ้าปดุง (Bodawpaya, พ.ศ. 2325- 2362/1782-1819) (Charney, Michael W. 2006, Father Sangermano, 1969 : p. 71) หรือพระธาตุเขี้ยวแก้ว สัญลักษณ์ความเชื่อทางพุทธศาสนากับการหลุดรอดจากการทำลายโดยประเทศอาณานิคมทุกครั้ง ในประวัติศาสตร์ศรีลังกา หรือรวมไปถึงพระแก้วมรกตที่แฝงไปด้วยการเมืองระหว่างแคว้น ล้วนๆ ตำนานการสร้างพระพุทธรูปองค์นี้ในระยะเริ่มต้นเป็นไปอย่างพิสดารคือสร้างโดยพระอินทร์ แต่ต่อมาตำนานเริ่มมีชื่อของบุคคลในประวัติศาสตร์มากขึ้น และการถูกนำไปประดิษฐานที่ต่างๆ ก็ เจือปนไปด้วยกลิ่นอายของเหตุการณ์ทางการเมือง เช่น ตอนที่อัญเชิญพระแก้วจากเชียงรายมา เชียงใหม่ ทำไม่ช่างถึงต้องมุ่งแต่จะไปลำปาง (เมืองลูกหลวงเชียงใหม่) แม้จะเปลี่ยนช่างตั้งสาม

เชื่อก็ยังเลือกที่จะไปแต่เมืองลำปาง ? เหตุการณ์นั้นจึงมีนัยยะของการไปเพื่อเสริมบารมี ? แต่ครั้งเมืองเชียงใหม่เปลี่ยนกษัตริย์ใหม่ ช้างกลับนำพระพุทธรูปมุงหน้าเชียงใหม่ นำพระแก้วมรกตไปประดิษฐานที่เชียงใหม่โดยไม่ขัดขืน ?

หรือกรณีพระแก้วขาว หรือพระเสด็จมณี ที่เคยเป็นพระคู่บ้านคู่เมืองของแคว้นหริภุญไชยมาก่อน เมื่อล้านนาตีหริภุญไชยแตกก็นำพระเสด็จมณีมาประดิษฐานที่เชียงใหม่ ตอนพระไชยเชษฐาธิราชจะเสด็จกลับไปปกครองล้านช้าง ลาว พระองค์จะทรงอัญเชิญพระเสด็จมณีไปหลวงพระบางไปพร้อมๆ กับพระแก้วฯ แต่ชาวเชียงใหม่ขอไว้...ให้เอาไปเฉพาะพระแก้วฯ บางตำราก็ว่าพระไชยเชษฐาติดสินบนเจ้าหน้าที่บางคนนำพระแก้วไปหลวงพระบาง การนำพระแก้วไปหลวงพระบางไม่ได้บั่นทอนศรัทธาจิตใจของคนเชียงใหม่เลย เพราะศรัทธาจิตใจคือพระเสด็จมณี ส่วนการอัญเชิญพระแก้วฯ ลงมาที่กรุงธนบุรีและกรุงเทพฯ ในปัจจุบัน ในยุคนั้นศรัทธาจิตใจของคนแต่ละแคว้นแคว้นนั้นอยู่ที่สถาบันศาสนา การแย่งชิงพระพุทธรูปบ้านคู่เมืองจึงถือเป็น “สงครามจิตวิทยา” ที่ใช้ในสร้างความชอบธรรมในดินแดนที่นับถือพระพุทธศาสนาด้วยกันในดินแดนที่นับถือพระพุทธศาสนาด้วยกันในภูมิภาคนี้

หรือกรณีตำนานพระพุทธชินราช ตำนานกล่าวไว้ว่า พระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎกหรือพระมหาธรรมราชา (พญาลิไท) กษัตริย์องค์ที่ 4 ในพระราชวงศ์พระร่วง สมัยกรุงสุโขทัย เป็นผู้สร้างพระพุทธชินราช เมื่อราว พ.ศ. 1900 โปรดให้ช่างสวรรคโลก ช่างเชียงแสน และช่างหริภุญไชย สมทบกับช่างกรุงศรีสัตนาลัย ช่วยกันหล่อพระพุทธรูปขนาดใหญ่ 3 องค์ ได้แก่ พระศรีศาสดา พระพุทธชินราช และพระพุทธชินสีห์ จวบจนถึงวันพฤหัสบดี ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 4 ปีเถาะจุลศักราช 717 ราว พ.ศ. 1898 ได้มิ่งคลฤกษ์ กระทำพิธีเททองหล่อพระพุทธรูปทั้ง 3 องค์ เมื่อเททองหล่อเสร็จแล้ว และทำการแกะพิมพ์ออกปรากฏว่า พระพุทธชินสีห์และพระศรีศาสดา องค์พระสมบูรณ์สวยงามดี ส่วนพระพุทธชินราชนั้นได้หล่อถึง 3 ครั้งก็ไม่เสร็จเป็นองค์พระได้ กล่าวคือทองแฉกไม่ติดเต็มองค์ พระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎกจึงทรงตั้งสัตยาธิษฐานเสี่ยงเอาบุญบารมีของพระองค์เป็นที่ตั้ง ครั้งนั้นจึงร้อนถึงอาสน์พระอินทร์เจ้า จึงนฤมิตรเป็นตาปะขาวลงมาช่วยทำรูปพระ คุมพิมพ์ปั้นเข้า ด้วยอาณภาพพระอินทราธิราช เจ้าทองก็แล่นรอบคอบบริบูรณ์ทุกประการหาที่ติมิได้ พระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎกทรงพิติโสมนัสเป็นอย่างยิ่ง แปลว่าบุญญาธิการของผู้ปกครองได้ทำให้กระทำการสำเร็จ จนกระทั่งออกมาเป็นพระพุทธรูปศูนย์กลางความเชื่อของคนในภูมิภาคนี้ด้วยเช่นกัน

ภาพประกอบที่ 1 พระมหามัณเฑียรณ์ กับสัญลักษณ์ของอำนาจทางความเชื่อของรัฐยะไข่
ที่มา : <http://travel.mthai.com/world-travel/72350.html> เมื่อ 12 มีนาคม 2560

รวมไปถึง “พระมหามัณเฑียรณ์” หรือ “พระมหาเม็ยะมุนี” อันมีความหมายว่า “พระผู้เป็นที่เคารพสูงสุด” หรือ “ผู้รู้อันประเสริฐสุด” ซึ่งนับเป็นหนึ่งในห้าแห่ง “เบญจมหาบุรุษสถาน” อันมีความสำคัญสูงสุดของประเทศพม่า ตำนานได้กล่าวไว้ว่า สร้างขึ้นตั้งแต่สมัยพุทธกาล โดยกษัตริย์แห่งเมืองยะไข่ องค์พระทำจากทองสัมฤทธิ์ สูง 12 ฟุต 7 นิ้ว ก่อนสร้าง พระกษัตริย์ผู้สร้างทรงพระสุบินว่า พระพุทธเจ้าเสด็จมาประทานพรให้พระพุทธรูปปฏิมาองค์นี้ เป็นตัวแทนของพระองค์ เพื่อเป็นเครื่องสืบพระศาสนาไปในภายหน้า โดยในอดีต แม้เมืองยะไข่จะถูกโจมตีโดยกษัตริย์ผู้ทรงแสนยานุภาพในหลาย ๆ ครั้ง ก็ไม่อาจที่จะเคลื่อนย้ายองค์พระมหามัณเฑียรณ์นี้ออกจากเมืองได้ ต้องมีเหตุให้ขัดข้องทุกครั้งไป จนมาถึงรัชสมัยของพระเจ้าปดุง ยกทัพมาตีเมืองยะไข่ได้ และคราวนี้สามารถอัญเชิญพระมหามัณเฑียรณ์ออกจากยะไข่ได้ โดยล่องมาตามแม่น้ำอิระวดีมายังเมืองมณฑลทะเลได้สำเร็จ พระมหามัณเฑียรณ์อันศักดิ์สิทธิ์ จึงได้ย้ายมาอยู่ที่เมืองมณฑลทะเลเป็นการถาวรนับแต่นั้นเป็นต้นมา ซึ่งนับเป็นนัยยะของการสื่อทางการเมืองที่ว่าพระพุทธรูปเป็นสัญลักษณ์ของความเข้มแข็งศูนย์รวมจิตใจ ความเข้มแข็งเกิดจากความเชื่อรวมต่อความศักดิ์สิทธิ์และการปกป้องเมือง ในส่วน of พระเจ้าปดุงการได้มา และการทำลายความเชื่อนั้น รวมทั้งความเป็นผู้มีบุญญาธิการและสิทธิ์ของการครอบครองและการได้มาย่อมเป็นสิ่งควร ดังนั้นในนิยามของพระพุทธรูปและการเมืองระหว่างรัฐจึงมีบทสรุปด้วยสงคราม การต่อสู้และการแย่งชิงดังปรากฏในกรณีของพระมหามัณเฑียรณ์เป็นต้น

ในส่วนของสยาม/ไทย มีเหตุการณ์ที่คล้ายกันดังปรากฏแนวคิดของความเป็นรัฐกับบุญญาธิการของผู้ปกครองได้สะท้อนออกมาที่ว่า “...ครั้งลุลลุศักราช 1141 ปี สมเด็จพระเจ้ามหาจักรพรรดิเสด็จและพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช ได้ยกทัพโยธาขึ้นไปปราบเมืองศรีสัตนาหุตเวียงจันทร์ ด้วยอำนาจพระบารมีสมเด็จพระเจ้ามหาจักรพรรดิเสด็จ ซึ่งควรเป็นที่ครอบครองปฏิบัติบูชาพระรัตนปฏิมากรองค์นี้ พระเจ้าร่มขาวเมืองหลวงพระบางก็สวามิภักดิ์ช่วยในการสงคราม พระเจ้าแผ่นดินกรุงศรีสัตนาคนหุตราชวงศาอนุวงศ์แสนท้าวพระยาวลาวครั้งนั้น ถึงได้พระพุทธรูปปฏิมาองค์นี้ไว้ ก็เพราะนับถือวิปริต

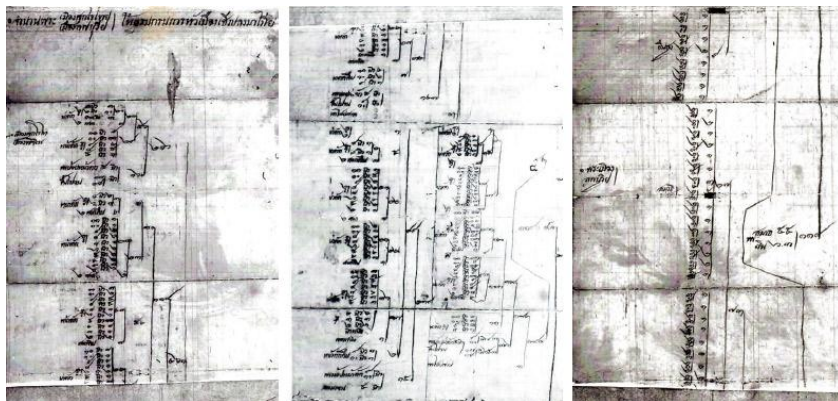
คิดเช่นวิภวูชาเป็นเจ้าผี ล้มโคกระบือบูชาเชิญให้เข้าคนทรง แม่มदनางท้าวเจรจาล่องลงคนไปข้าง ๆ หานับถือโดยศรัทธาต่อพระพุทธรูปคุณตรง ๆ ไม่ จึงทนทานกำลังทหารและพระปัญญาบารมีสมเด็จพระเจ้ามหาจักรพรรดิศรีภูมิได้ ก็พาบตรนัดดาหนีไป...” (พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2546 : 199-200) จากแนวคิดที่สะท้อนให้เห็นว่ารัฐอำนาจ และการเสริมอำนาจผ่านพระพุทธรูปปรากฏแนวคิดนี้เหล่านี้ในหนังสือเล่มดังกล่าวด้วยเช่นกัน ดังประโยคที่ว่า “สมเด็จพระเจ้ามหาจักรพรรดิศรีภูมิ...ควรครอบครองปฏิบัติบูชาพระรัตนปฏิมากรณ์องค์นี้...” (น. 132) ซึ่งเป็นการสร้างความชอบธรรมต่อการได้มาซึ่งพระพุทธรูปจากเมืองเวียงจันทร์ของรัฐสยามในอดีตด้วย รวมไปถึงเหตุการณ์ที่ปรากฏในงาน “การเมืองเรื่องพระพุทธรูป” สะท้อนให้เห็นว่าการเคลื่อนย้ายพระพุทธรูปจากหัวเมืองสู่ศูนย์กลางที่กรุงเทพฯ “...ใน ปี พ.ศ.2337 ได้มีกระแสรับสั่งให้ข้าราชการไปเชิญเสด็จพระพุทธรูปจากหัวเมืองเหนือต่าง ๆ ลงมาบูรณปฏิสังขรณ์ แล้วประดิษฐานไว้ที่วัดพระเชตุพน ฯ จากเอกสารที่ 9/ก มีชื่อตามการสำรวจของหอสมุดแห่งชาติว่า “กระแสพระบรมราชโองการ ให้อันเชิญพระพุทธรูปจากสุโขทัยมาประดิษฐานไว้ ณ กรุงเทพฯ จ.ศ.1156...” (น. 42) หรือปรากฏหลักฐานใน พระราชพงศาวดารและจารึกวัดพระเชตุพน กล่าวถึงการรวบรวมพระพุทธรูปเมื่อ พ.ศ. 2337 ว่าเป็นการกระทำเพื่อบำรุงพระพุทธศาสนาให้รุ่งเรืองสืบไป ด้วยการโปรดเกล้าฯ ให้รวบรวมพระพุทธรูปที่ปรักหักพังจากหัวเมืองเหนือ คือสุโขทัย พิจิตร สวรรคโลก ลพบุรี และอยุธยา ลงมาปฏิสังขรณ์ จากนั้นก็ให้ประดิษฐานไว้ที่วัดพระเชตุพนฯ จำนวน 1,248 องค์ บางส่วนที่เหลือก็แจกจ่ายให้เชื้อพระวงศ์ หรือข้าราชการคนอื่น ๆ นำไปบูชา ประดิษฐานไว้ตามพระอารามต่างๆ จึงชะลอ “พระศรีสรรเพชญ์” พระพุทธรูปยืน สูง 8 วา หล่อด้วยทองสัมฤทธิ์หุ้มด้วยทองคำ เดิมอยู่ที่วิหารหลวงวัดพระศรีสรรเพชญ์ กรุงเก่า เข้ามาวางบนรากพระเจดีย์แล้วก่อปิดทับ จากนั้นเชิญพระพุทธรูปที่เตรียมไว้มาปฏิสังขรณ์ แล้วประดิษฐานในสถานที่ต่างๆ ที่เตรียมไว้

ภาพประกอบที่ 2 พระพุทธรูป และพระบรมราชโองการให้รวบรวมพระพุทธรูป (ซ้าย) กระแสพระบรมราชโองการ รัชกาลที่ 1 ให้ไปรวบรวมพระพุทธรูปจากหัวเมืองเหนือ (ที่มา : หอสมุดแห่งชาติ) (ขวาบน) พระพุทธรูปยืนที่จัดวางบนฐานเดียวกัน แต่มีพุทธลักษณะแตกต่างกัน ที่ระเบียงพระมหาเจดีย์ วัดพระเชตุพนฯ (ขวาล่าง)

พระพุทธรูปในระเบียงพระอุโบสถชั้นนอก วัดพระเชตุพนฯ มีพุทธลักษณะแตกต่าง (ที่มา : วิราวรรณ นฤปติ, (2560), การเมืองเรื่องพระพุทธรูป. กรุงเทพฯ : มติชน)

นอกจากนี้ยังมีหลักฐานเป็นเบื้องหลังการเก็บรวบรวมพระพุทธรูปที่ว่า หลักฐานเกี่ยวกับเรื่องนี้โดยตรงเป็นกระแสพระราชโองการของรัชกาลที่ 1 ที่สั่งให้ไปรวบรวมพระพุทธรูปเมื่อ พ.ศ. 2337 ตามพระราชศรัทธา และพระราชกุศลในฐานะอัครศาสนูปถัมภก การรวบรวมพระพุทธรูปทั้งหลายนี้ ก็เพื่อทำนุบำรุง และปฏิสังขรณ์วัตถุที่ปรักหักพัง ทั้งร้าง เกรงจะเกิดอันตรายแก่พระพุทธรูปเหล่านั้น จึงได้ให้ข้าราชการไปอัญเชิญพระพุทธรูปลงมายังวัดพระเชตุพนฯ แสดงให้เห็นวิธีคิดของชนชั้นสูงที่เปลี่ยนไปว่า "ไม่ได้เทียบองค์พระมหากษัตริย์เสมือนเป็นสมมุติเทพแล้ว หากแต่เป็นมนุษย์ธรรมดาที่ต้องการทำนุบำรุงศาสนาให้ยั่งยืนสืบไปเท่านั้น" บทบาทและค่านิยมของกษัตริย์มีท่าทีเปลี่ยนไปเป็นผู้อุปถัมภ์ศาสนาดังที่ปรากฏ โดยเน้นไปที่พระราชประสงค์ขององค์พระมหากษัตริย์เริ่มต้นด้วยการเป็นผู้ตระหนักถึงอันตรายต่อพระพุทธรูปที่ผู้คนสร้างไว้แต่ก่อน ด้วยการแสดงว่าพระองค์ทรงมีจิตสำนึกที่จะสงเคราะห์เอาพระพุทธรูปที่หักพังนั้นมาไว้ในอุปถัมภ์จากนั้นคือต้องการให้วัตถุทำหน้าที่สืบทอดศาสนาต่อไป

ภาพประกอบที่ 3 บัญชีพระพุทธรูป (บางส่วน) ที่รัชกาลที่ 1 โปรดเกล้าฯ

ให้ไปอาราธนาจากหัวเมืองเหนือ (ที่มา : หอสมุดแห่งชาติ)

(ที่มา : วิราวรรณ นฤปติ, (2560), การเมืองเรื่องพระพุทธรูป. กรุงเทพฯ : มติชน)

ความคิดเรื่องพระมหากษัตริย์เป็นผู้มีบุญบารมีสูงสุด เป็นอุดมคติที่สืบทอดกันมาในชนชั้นกษัตริย์ อย่างกษัตริย์สุโขทัย และกษัตริย์อยุธยา ก็คือผู้ที่สั่งสมบุญบารมีเอาไว้มาก และจะสั่งสมบุญบารมีให้เพิ่มพูนยิ่งขึ้นไปอีกเพื่อเตรียมจะเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต ด้วยการประพฤติธรรม สั่งสอนธรรม และบำรุงพระศาสนา อุดมคติแบบนี้ฝังรากลึกอยู่ในอาณาจักรที่ทำกิจกรรมทางการเมืองควบคู่ไปกับศาสนาเป็นสำคัญ รวมถึงสมัยสร้างกรุงรัตนโกสินทร์นี้ด้วย แม้ว่าจะมีอุดมการณ์แบบเดียวกัน แต่การแสดงออก หรือการสร้างภาพแสดงตัวตนของพระมหากษัตริย์แต่ละองค์ก็แตกต่างกันไป เช่น หลังจากที่พระเจ้าตากสินขึ้นครองราชย์ พระองค์ก็สร้างภาพการเป็นพุทธราชา และอัคร

ศาสนูปถัมภ์ด้วยกัน ดังที่ปรากฏในใบบอกในสมัยกรุงธนบุรี ว่ามีการเชิญพระแก้วมรกต และพระบางมาประดิษฐานไว้ที่กรุงธนบุรี ก่อนจะถูกย้ายไปยังพระราชวังหลวงใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 1

แม้ในช่วงแรกของรัตนโกสินทร์ พระพุทธรูปอาจสัมพันธ์กับนัยยะเชิงอำนาจ และสะท้อนให้เห็นว่าในความเป็นจริงพระพุทธูปมีนัยของการขับเคลื่อนสู่ความเป็นกลไกทางเมืองระหว่างรัฐและการเสริมสร้างบารมีและบุญญาธิการ แต่ความเชื่อดังกล่าวก็ได้เปลี่ยนแปลงไปด้วยเช่นกัน ดังปรากฏในในสมัยรัชกาลที่ 3 ดังมีหลักฐานว่า “...กิจกรรมทำนุบำรุงศาสนาสมัยรัชกาลที่ 3 ทั้งขององค์พระมหากษัตริย์และบุคคลอื่นที่มีมากมายนั้น สะท้อนให้เห็นเรื่องของค่านิยมที่ส่งผ่านกันในหมู่สังคมชั้นสูงและอื่น ๆ เช่น เศรษฐี พ่อค้า คหบดี มากกว่าจะเป็นนโยบายแบบรัชกาลที่ 1 ที่ทรงปฏิบัติด้วยพระองค์เอง จึงสะท้อนให้เห็นความเปลี่ยนแปลงทางความคิดเกี่ยวกับวัตถุอย่างสำคัญ...” (น. 84)

นอกจากนี้**พระพุทธูปกับการเมือง**จึงสะท้อนคิดให้เห็นว่า (1) พระพุทธูป ถูกนำมากล่าวอ้างถึงความชอบธรรมในการทำสงคราม การแย่งชิง หรือการได้มา ซึ่งในความหมายอาจสัมพันธ์กับบุญญาธิการ ความเหมาะสม อำนาจบารมี อันเป็นของคู่ควรกับรัฐใหญ่กว่าที่จะได้มาครอบครอง (2) พระพุทธูปเป็นศูนย์รวมจิตใจความเชื่อ ประหนึ่งเป็นศูนย์กลางอำนาจ หรือจักรวาลวิทยาในแบบพระพุทธศาสนาโดยมุ่งไปที่พระพุทธูปดังกรณีพระแก้วมรกตกับการเป็นศูนย์กลางที่เชียงใหม่ ลำปาง เวียงจันทน์ และกรุงเทพมหานคร เป็นต้น (3) พระพุทธูป กับการค้าอันอำนาจ ซึ่งหมายถึงความเป็นพระพุทธูปเป็นการเสริมบารมี เสริมอำนาจของผู้ครอบครอง ดังกรณีพระแก้วมรกตกับความรัชกาลที่ 1 (น. 132) พระพุทธูปทรงเครื่องที่วัดนางนอง อันเป็นสัญลักษณ์ของจักรพรรดิที่ปรากฏในพระพุทธูป ในสมัยรัชกาลที่ 3 (น.82) หรือพระสยามเทวาธิราชของรัชกาลที่ 4 (4) พระพุทธูปในฐานะเป็นสัญลักษณ์ความเชื่อรวมที่จะเป็นเกณฑ์ทางความเชื่อจุดรวมใจ การหลอมรวมหรือการสร้างควมมีส่วนร่วมระหว่างพระพุทธูปกับความเชื่อของประชาชน จึงเป็นประดิษฐกรรมสิ่งสร้างที่มีนัยยะทางการเมืองและการปกครอง จากชนชั้นปกครองที่มีเป้าหมายเพื่อการปกครองประชาชนอันเป็นมวลชนในรัฐนั้นด้วยเช่นกัน

พระพุทธูปกับความเชื่อ

พระพุทธูป คือวัตถุศักดิ์สิทธิ์ในพระพุทธศาสนา ตั้งแต่ในอดีตจวบจนปัจจุบัน แต่หากศึกษาให้ลึกลงไปอีกจะพบว่า การสร้าง บูรณะ หรือการอัญเชิญพระพุทธูป ที่มีชื่อเสียงในแต่ละเมือง คือการแสดงนัยยะบางอย่างที่รัฐในฐานะผู้กำกับ จะแสดงออกต่อความเป็นศาสนา ในฐานะผู้ปกครองผู้ทรงทำ ผู้อุปถัมภ์ การแสดงออกต่อพระพุทธูปในฐานะเป็นสัญลักษณ์ทางศาสนาจึงเกิดขึ้น ภายใต้ความเชื่อและกลไกของความเชื่อร่วมกัน รวมไปถึงความศักดิ์สิทธิ์ของพระพุทธูปที่มีอยู่ในรัฐนั้น ๆ สามารถแปรเปลี่ยน เป็นอำนาจทางการเมืองได้ และในประวัติศาสตร์ความเป็นพระพุทธูปก็ถูกใช้อย่างนั้นด้วยเช่นกัน ดังมีคำกล่าวที่ว่า “ศาสนาย่อมไม่แยก จากการเมือง” ดังมีหลักฐานว่า การสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้กับเมืองหลวงใหม่ที่กรุงเทพฯ นอกจากพระอารามแล้ว (เช่น วัดพระศรีรัตนศาสดาราม) สิ่งที่ขาดไม่ได้คือพระพุทธูป จากหลักฐานพบว่าราชสำนักรัชกาลที่ 1 มี

การเลือกเก็บรวบรวมพระพุทธรูป ทั้งจากกรุงเทพฯ และจากหัวเมืองทางเหนือ ลงมาประดิษฐานที่กรุงเทพฯ ได้แก่ พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ที่มีชื่อเสียง อาทิพระแก้วมรกต พระพุทธสิหิงค์ พระพุทธชินราช พระพุทธชินศรี และพระศรีศากยมุนี “ รัชกาลที่ 1 ใช้วัตถุทางศาสนาเป็นเครื่องมือในการแสดงตัวตนของพระมหากษัตริย์ในอุดมคติ และทำให้เมืองหลวงที่สถาปนาขึ้นใหม่มีความศักดิ์สิทธิ์ในฐานะเป็นศูนย์กลางของศาสนาพุทธ ควบคู่ไปกับอำนาจทางการเมือง ในอีกแง่มุมหนึ่งคือเป็นการสร้างความชอบธรรมของพระองค์ในทางอ้อม เนื่องด้วยปุมหลังการขึ้นครองราชย์ของพระองค์ ไม่มีความเกี่ยวข้องกับฐานอำนาจเดิมที่สืบเชื้อสายจากกษัตริย์อยุธยาอยู่เลย ดังนั้นการแสดงออกถึงการเป็นกษัตริย์ผู้มีบุญบารมีจึงจำเป็นอย่างยิ่ง...”

ภาพประกอบ 4 พระแก้วมรกต มรดกร่วมทางความศรัทธาของเชียงใหม่ เชียงราย ลาว และไทย (ที่มา ; พิเศษ เจียจันทร์พงษ์ และปรมินทร์ เครือทอง,บรรณาธิการ.พระแก้วมรกต. กรุงเทพฯ:มติชน.: น.68)

ความเชื่อต่อพระพุทธรูป ในฐานะเป็นสิ่งเชื่อ เป็นรูปเคารพ เป็นตัวแทนของพระพุทธศาสนาเป็นศูนย์รวมจิตใจ รวมไปถึงการปกป้องรักษา หรือบุญบารมีของผู้ปกครอง และการตั้งอยู่ในแคว้นแคว้น ย่อมเป็นเครื่องประจักษ์ยืนยันต่อความเป็นพระพุทธรูปให้ปรากฏนับแต่อดีต ดังปรากฏในราชสำนักรัชกาลที่ 1 ที่นัยหนึ่งใช้ความเชื่อของพระพุทธรูป เป็นเครื่องยืนยันความสำเร็จในการสร้างภาพแสดงตัวตนของการเป็นผู้นำด้านพุทธจักร ควบคู่ไปกับอาณาจักร ผ่านการรวบรวมพระพุทธรูป นัยหนึ่งสะท้อนความเชื่อผ่าน “ผู้ปกครอง” ผ่านความเป็น “ผู้มีบุญ” มีข้อมูลว่าในยุครัตนโกสินทร์ได้มีการอันเชิญพระบางพระพุทธรูปสำคัญของลาว ที่อันเชิญมาพร้อมกับพระแก้วมรกต แต่พระบางได้กลายเป็นเงื่อนไขของการปกครอง กล่าวคือพระบางได้ถูกพระราชทานกลับไปในสมัยรัชกาลที่ 1 คืนให้กับพระเจ้าันทเสน (ครองราชย์/เวียงจันทน์/พ.ศ.

2325-2337) กลับไปครองเมืองล้านช้างตามเดิม ต่อมายึดคืนกลับมาในคราวที่เจ้าอนุวงศ์ (ครองราชย์/เวียงจันทร์/พ.ศ. 2348-2371) ตั้งตัวเป็นกบฏ (Prince Chaoprayatipakornvong, 2555: 82) จนกระทั่งสุดท้ายพระราชทานคืนกลับไปยังหลวงพระบางในสมัยรัชกาลที่ 4 (วันที่ 31 มีนาคม พ.ศ.2408) ด้วยเหตุผลในเรื่องความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธรูป" ดังปรากฏหลักฐานว่า "... ด้วยได้ยืมราษฎรชายหญิงหลายเหล่าบ้นซุบซิบกันอยู่เนื่องๆมานานแล้วว่า ตั้งแต่พระเลิมเมืองเวียงจันทน์ซึ่งมาอยู่หนองคายและอัญเชิญมาไว้ ณ กรุงเทพมหานครเมื่อปลายปีมะเส็ง นพศก และพระไสยเมืองเวียงจันทน์ซึ่งมาอยู่ด้วยพระเลิม ณ เมืองหนองคาย และพระแสนเมืองมหาไชยเชิญมาไว้ ณ วัดปทุมวนารามเมื่อปลายปีมะเมีย สัมฤทธิศกนั้นมา ฝนในแขวงกรุงเทพมหานครตกน้อยไปกว่าแต่ก่อนทุกปี ต้องบ่นว่าฝนแล้งทุกปี ลางพวกก็ว่าพระพุทธรูปเหล่านี้ไปอยู่ที่ไหนของแพงที่นั่น และว่าของลาวเขาถือว่าพระพุทธรูปของบ้านร้างเมืองเสียปีศาจมักสิงสู่ ลาวเรียกว่าพุทธรักษ์ รังเกียจจนไม่ให้เข้าบ้านเข้าเมือง..." ซึ่งในหนังสือสะท้อนให้เห็นว่าพระพุทธรูปนอกเหนือจากความเป็นสิ่งเชื่อทางศาสนาแล้วยังเป็นเครื่องมือหรือกลไกของความสัมพันธ์อำนาจทางการเมืองระหว่างรัฐประเทศราชด้วยเช่นกัน

ความศรัทธาต่อพระพุทธรูปหรือพระพุทธรูปศาสนาปรากฏได้ทั่วไปของกษัตริย์ในดินแดนที่นับถือพระพุทธศาสนา ดังปรากฏในสมัยรัชกาลที่ 1 ก็กับการเคลื่อนย้ายพระพุทธรูปพร้อมการสมโภช ดังมีเหตุการณ์ว่าแม่ประจวบอยู่ที่ยังประสงค์จะเข้าร่วมงานสมโภชนั้น "...ครั้งนั้นอยู่ราวปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวประจวบ แต่ก็มิพระทัยอุตสาหะ เมื่อขบวนแห่พระมาถึงท่าพระทรงอยู่ร่วมขบวนแห่พระพุทธรูปด้วย และไม่ฉลองพระบาท ยกพระขึ้นที่ตั้งแล้วเสด็จกลับ..." (น.73) ซึ่งข้อมูลนี้สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อศรัทธาต่อศาสนาและพระพุทธรูป

ผู้สร้างพระพุทธรูปใช้พระพุทธรูปที่ตนสร้างบอกความต้องการของตนแก่ผู้อื่นให้รับรู้สิ่งที่ตนเขียนไว้ในฐานพระพุทธรูปหลายประการ เช่น พญาตีโลกราช กษัตริย์เชียงใหม่ (ปกครองระหว่าง พ.ศ.1954-2030) พระองค์ทรงพระพุทธรูปสำริดองค์ใหญ่ภายหลังจากที่พระองค์นำกองทัพไปตีเมืองน่านได้สำเร็จใน พ.ศ.1993 โปรดให้สร้างพระพุทธรูปเพื่อแสดงชัยชนะของพระองค์ พระพุทธรูปที่ทรงสร้างนามว่า "พระเจ้าทองทิพย์" ปัจจุบันประดิษฐานที่วัดสวนตาล อำเภอเมืองจังหวัดน่าน (Department of Fine Arts, 2530:74) หรือคติการสร้าง "พระเจ้าทันใจ" ที่มีคติเรื่องการสร้างอันเกิดจากการทดสอบความพร้อมเพรียง สามัคคี หรือแรงศรัทธาของชาวบ้าน เมื่อชาวบ้านมีความคิดจะสร้างถาวรวัตถุในวัดของตน เช่น วิหาร กุฏิ อุโบสถ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ต้องอาศัยความสามัคคี และความร่วมแรงร่วมใจ พระเจ้าทันใจ พระพุทธรูป จึงถูกสร้างให้เสร็จภายในวันเดียวด้วยความร่วมมือและสามัคคี

นอกจากนี้การอันเชิญพระพุทธรูปของกษัตริย์ยังสัมพันธ์ไปกับความเชื่อและความศรัทธา ดังมีข้อมูลว่า "...การอันเชิญพระศรีสรรเพชญ์จากกรุงเก่าขึ้น สันนิษฐานว่าเป็นพระราชดำริรวบรวมพระพุทธรูปสำคัญครั้งแผ่นดินกรุงศรีอยุธยา มาประดิษฐานไว้ในกรุงเทพมหานคร มีความคิดเนื่องมาจากพระราชศรัทธาเคารพในองค์พระพุทธรูป เมื่อปราสาทราชมนเฑียรถูกทำลายเสียหายไปมากจึงสมควรอันเชิญพระพุทธรูปสำคัญของราชสำนักอยุธยา มาประดิษฐานยังพระนครแห่ง

ใหม่นี้ด้วย เพื่อเป็นขวัญและกำลังใจแก่ผู้คนในราชสำนักอยุธยาที่อพยพหนีภัยสงครามมาอยู่ที่กรุงเทพฯ แม้ว่าจะไม่ได้รับการปฏิสังขรณ์องค์พระพุทธรูปให้ตึ๋งเดิมแต่ก็ได้รับการบรรจุไว้ในพระเจดีย์ที่ซึ่งประดิษฐานไว้ในใจกลางพระนคร...” (น. 37) รวมไปถึงความเชื่อนั้นสัมพันธ์ไปกับสถานะของกษัตริย์หรือผู้ปกครองที่นอกเหนือจากการเป็นพระเจ้าแผ่นดินแล้ว การเป็นพระเจ้าแผ่นดินหรือผู้ปกครองที่ทรงธรรมย่อมเป็นของคู่กันด้วยดังปรากฏข้อมูลว่า “...แนวคิดนี้ว่าสมัยรัชกาลที่ 1 แนวคิดการให้ความสำคัญกับพระมหากษัตริย์เปลี่ยนไป จากที่เคยเป็นเทวราชา ราชาผู้เป็นศูนย์กลางของเขาศรีสุเมรุในระบบความเชื่อทางจักรวาลวิทยาแบบเดิม มาเป็นธรรมราชาผู้อยู่เหนืออิทธิบัลลังก์ ที่เชื่อว่าอิทธิบัลลังก์มีต้นกำเนิดในชมพูทวีปอันเป็นต้นกำเนิดของศาสนาพุทธโดยตรง แต่อย่างไรก็ตามเชื่อว่าแนวคิดจักรวาลวิทยาแบบเดิมที่ให้ความสำคัญกับเขาศรีสุเมรุและเทวราชาจะหายไป เพียงแต่บทบาทของกษัตริย์ถูกเน้นไปที่การเป็นผู้อุปถัมภ์พุทธศาสนามากขึ้นเท่านั้น...” (น. 40) จากข้อมูลที่ปรากฏสถานะของพระมหากษัตริย์ที่ได้เปลี่ยนไปด้วย จากกษัตริย์ที่เป็นศูนย์กลางมาเป็นกษัตริย์ที่ทรงธรรม ดังมีข้อมูลที่ว่า “...เรื่องการอันเชิญพระศรีศากยมุนีมีปรากฏในพระราชวิจารณ์ จดหมายเหตุความทรงจำของกรมหลวงนรินทรเทวีว่า “ได้รับสั่งให้สร้างวัดขึ้นกลางพระนครให้สูงเท่าวัดพนัญเชิง ให้พระพิเรนทรเทพขึ้นไปรับพระใหญ่ ณ เมืองสุโขทัย ชะลอเลื่องลงมากรุงเทพฯ ประทับทำสมโภช 7 วัน เดือน 6 ขึ้น 15 ค่ำ...พระบรมราชโองการแต่งตั้งเครื่องนมัสการพระทุกหน้าวัง หน้าบ้าน รัานตลาด” (Prince Chaoprayatipakornvong, 2496 : 53-54) มาขึ้นที่ท่าช้างปัจจุบัน เมื่อมาถึง องค์พระพุทธรูปมีขนาดใหญ่เกินประตูเมือง จึงโปรดเกล้าฯ ให้เรือประตูดอก ภายหลังซ่อมประตูให้ตึ๋งเดิมแล้วแต่ผู้คนกลับเรียกว่าท่าพระแทนชื่อเดิม...” (ส.พลายน้อย, 2555 :195) (น. 72-73) จากภาพลักษณ์ที่ปรากฏต่อพระพุทธรูปเป็นเรื่องของความเชื่อ ความศรัทธาและการเสริมพลังต่อความเชื่อของศาสนาสู่พลังทางความเชื่อต่อสถานะหรือตำแหน่งของความเป็นพระเจ้าแผ่นดินในคราวเดียวกันด้วยเช่นกัน

นอกเหนือจากความเชื่อต่อพระพุทธรูปแล้วผู้ปกครองยังมองไปถึงบทบาทหน้าที่ หรือฐานะในการบริหารจัดการศาสนาจะด้วยนโยบายทางการเมืองแฝง หรืออาจจะด้วยบทบาทของความศรัทธาอย่างแท้จริงในฐานะ “อุปถัมภ์” ดังมีหลักฐานที่ว่า “...นโยบายของคำว่าทำนุบำรุงคือการช่วยอุปถัมภ์หรือการสงเคราะห์ (Dan Beach Bradley, 2514 : 288) เป็นการช่วยเหลือผู้ที่ด้อยกว่า หรือได้รับความเดือดร้อนให้ได้ความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นจากความเป็นอยู่เดิมที่ไม่ดี ในที่นี้คือการทำนุบำรุงศาสนาที่ราชสำนักรัชกาลที่ 1 อาจมองว่าสถาบันศาสนาอยู่ในช่วงเสื่อมโทรมโดยเกิดวิกฤติต่าง ๆ มากมายทั้งพระสงฆ์ประพฤติไม่ชอบ ไม่อยู่ในศีลธรรม กลับปฏิบัติตนเป็นเจ้าลัทธิไสยศาสตร์แทน จนพระองค์เองต้องทำการปฏิรูปศาสนาครั้งใหญ่ในต้นรัชกาล ที่แต่งตั้งพระราชกณะใหม่หมด เลือกเฉพาะผู้ที่มีอุดมการณ์ศาสนาแบบเดียวกับพระองค์แต่ในครั้งนี้น่าจะหมายถึงตัววัตถุคือพระพุทธรูปที่ไม่มีใครดูแล และเป็นไปได้ว่าจะเกิดอันตรายจากคนที่รู้เท่าไม่ถึงการณ์ให้มาอยู่ในที่ที่ตึ๋งขึ้นปลอดภัยกว่าเดิม...” (น.76)

ดังปรากฏข้อมูลที่ว่า “...อุดมคติแบบเดิมในเรื่องภาพลักษณ์กษัตริย์ผู้มีบุญ-บารมีสูงสุดยังคงอยู่ ไม่ได้หายไปไหน เห็นได้จากการแสดงออกผ่านงานศิลปกรรมในรูปแบบของพระ

จักรพรรดิราช เช่น กรณีการปฏิสังขรณ์วัดนางนอง วัดประจำรัชกาลที่ 3 และการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องใหญ่ หรือทรงเครื่องอย่างกษัตริย์ตามอุดมคติพระจักรพรรดิราช...การสร้างพระจักรพรรดิราชนี้อาจเป็นร่องรอยอุดมคติที่ยังหลงเหลืออยู่ในคนชนชั้นปกครอง การสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องอย่างจักรพรรดิที่วัดนางนองนี้ แม้ไม่ใช้การแสดงภาพตัวแทนที่แสดงออกว่าเป็นกษัตริย์เหนือดินแดนอื่น แต่เป็นการแสดงออกถึงภาพลักษณ์ของพระมหากษัตริย์ในเชิงอุดมคติใช้เรื่องเล่าในพุทธประวัติ และที่สำคัญคือเป็นผู้เพียบพร้อมไปด้วยทรัพย์สมบัติทั้งปวง...” (น.82)

จากข้อมูลที่ปรากฏสะท้อนให้เห็นว่าพระพุทธรูปเป็นเรื่องของการสร้างพื้นฐานของความเชื่อทางศาสนา ที่สัมพันธ์กับเอกลักษณ์ของแต่ละพื้นที่ถิ่น แต่ที่ชัดเจนเลยความเชื่อต่อ (1) พระพุทธศาสนาจึงทำให้เกิดประดิษฐ์สร้างพระพุทธรูปในฐานะองค์แทนพระพุทธเจ้าผู้ก่อตั้งพระพุทธศาสนาตามคติในเรื่อง “พุทธานุสติ” การระลึกถึงพระพุทธเจ้าผ่านการสร้างรูปเคารพที่ได้รับอิทธิพลจากกรีก (2) การสร้างสัญลักษณ์ทางความเชื่อเพื่อส่งผ่านเป็นค่านิยมอันสัมพันธ์กับศาสนา (3) ความเชื่อผ่านค่านิยมสังคมเชิงประจักษ์ในเรื่องของบุญญาบารมี ต่อการได้มา การสร้างการครอบครองต่อสิ่งเชื่อเหล่านั้น ดังกรณีพระแก้วมรกตกับภูมิภาคนี้ การได้มาซึ่งพระมหามัณิณี ที่สัมพันธ์กับอำนาจทางการทหาร ความเชื่อ ของการได้มา (4) ความเชื่ออันเป็นประสบการณ์ตรงต่อสิ่งเชื่อเหล่านั้นดังกรณีพระบาง ของเมืองหลวงพระบางที่มาพร้อมพระแก้วอันมีผลต่อความแห้งแล้งของบ้านเมือง เป็นต้น ภาพลักษณ์เหล่านี้สะท้อนความจริงเกี่ยวกับความเชื่อและผลของความเชื่อที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาและสังคมสยามในอดีตด้วยเช่นกันและปรากฏในงานหนังสือที่น่าเสนอนี้ด้วย

พระพุทธรูปกับศิลปะ/และสายช่าง

หากพิจารณาในความเป็นพระพุทธรูป เราอาจคุ้นชินกับคำว่าศิลปะสมัยทราวดี สุโขทัย อโยธยา หรือรัตนโกสินทร์ เชียงแสน เหล่านี้จัดเป็นสายตระกูลช่าง ถึงในหนังสืออาจไม่ได้ลงรายละเอียด แต่อย่างน้อยก็สะท้อนให้เห็นว่าความเป็นสายตระกูลช่างอันมีผลต่อศิลปะ รูปแบบการสร้าง และ/หรือความวิจิตรงดงามของพระพุทธรูป ทั้งยังสัมพันธ์กับเทคนิคของการสร้างพระ เช่น การปั้น พิมพ์ (พระรอด พระคง) การหล่อ (พระพุทธรชินราช) แกะสลัก (พระแก้วมรกต) เขียนหรือแต้ม (พระบาง)

ในงานเขียนหนังสือเล่มดังกล่าวจะมีแนวคิดในเรื่องพุทธลักษณะที่ปรากฏในพระพุทธรูปผ่านแนวคิดเรื่อง “ศิลปะ” ดังมีข้อความว่า “พระพุทธรูปศิลปะสมัยอโยธยาคละกันไปกับพระพุทธรูปศิลปะล้านนา” (น.72) ในส่วนสุโขทัยก็สะท้อนถึงเฉพาะของพระพุทธรูป ที่ในประวัติศาสตร์พระพุทธรูปสุโขทัยก็ถือว่าเป็นพระที่มีเอกลักษณ์สะท้อนลักษณะของการสร้าง รวมทั้งสถาปัตยกรรมและเอกลักษณ์งดงามในแบบสุโขทัย จึงปรากฏภาพลักษณ์ต่อชนชั้นปกครองต่อการเคลื่อนย้ายพระพุทธรูปในแนวคิดที่ว่า “สุโขทัยในฐานะบ้านเมืองในอุดมคติ” (น.72) นั่นเท่ากับเป็นการยืนยันถึงเอกลักษณ์ของพระพุทธรูปที่สะท้อนออกมาเป็นประติมากรรมสิ่งสร้างตามคติในทาง

พระพุทธศาสนาด้วยเช่นกัน รวมไปถึงการสร้างพระพุทธรูปศิลปะในแบบรัตนโกสินทร์ที่สัมพันธ์อุดมคติของกษัตริย์กับความมีบุญญาธิการในแบบ “พุทธกษัตริย์” ผ่านรูปแบบศิลปกรรมในแบบพระจักรพรรดิราช หรือพระพุทธรูปทรงเครื่องทรงแบบกษัตริย์ “...ที่ปรากฏที่วัดนางนอง วัดพระจำรัชกาลที่ 3 ที่คติการสร้างพระเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องใหญ่...ทรงเครื่องอย่างกษัตริย์ตามอุดมคติพระจักรพรรดิราช...” (น.82) ดังปรากฏผ่านพระสยามเทวราชธิดาในสมัยรัชกาลที่ 4 นอกจากนี้ศิลปกรรมส่วนอื่นยังเข้ามามีส่วนสนับสนุนต่อคติของพระพุทธรูปตระกูลช่างด้วย ดังปรากฏว่าวัดในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น รวมไปถึงสถาปัตยกรรมสิ่งสร้างที่เนื่องด้วยพระพุทธรูป มีการผสมผสานศิลปะจากจีนอยู่ด้วย อาทิ ภาพจิตรกรรมฝาผนังในหลาย ๆ วัด อาทิ วัดพระแก้ว วัดอรุณราชวราราม วัดพระเชตุพน ฯ เป็นต้น ล้วนผสมผสานด้วยศิลปะกรรมจากจีน รวมทั้งศิลปะฝีมือช่างจีนเป็นต้น (น. 85) ซึ่งผู้เขียนได้สะท้อนถึงความสัมพันธ์นี้ว่า “...ความสัมพันธ์ของจีนกับรสนิยมทางศิลปะของคนในราชสำนักมีความสัมพันธ์อันดีต่อกันโดยมีสาเหตุมาจากความสัมพันธ์ทางสังคมและเศรษฐกิจภาพลักษณ์ของของชาวจีนในสายตาคนไทยสมัยรัชกาลที่ 3 ยังปรากฏอยู่ที่อื่นอีก ล้วนแล้วแต่เป็นการกล่าวถึงชาวจีนในทางที่ดีทั้งสิ้น...” (น. 85) หรือในพระบรมราชวินิจฉัยของรัชกาลที่ 4 (น. 128) ที่สะท้อนออกมาเกี่ยวกับศิลปะตระกูลช่างต่อพระแก้วมรกตที่ว่า “...อนึ่งจะว่าด้วยฝีมือช่างที่ทำพระพุทธรูปพระองค์นี้นั้นเล่า เมื่อพิจารณาเทียบเคียงดูก็เห็นเป็นฝีมือช่างที่เอกทีเดียว ในครั้งหนึ่งคราวหนึ่งจะเป็นฝีมือช่างข้างอินเดีย คือเมืองเบงกอลละราษฎรรัฐ แลเมืองแขกพราหมณ์ข้างมัชฌิมประเทศที่ไทยเรียนเมืองเทศนั้นก็มิใช่เลย อนึ่งจะเป็นฝีมือสิ่งห่ม มอญพม่าเขมรและไทยเหนือจีนก็มิใช่ ดูฝีมือไมไ่ใกล้เคียงคล้ายคลึงกันกับพระพุทธรูปซึ่ง เป็นฝีมือช่างในเมืองทั้งปวงที่ออกชื่อมาเลย...” (King Mongkut, 2556:197)

ดังนั้นภาพสะท้อนของพระพุทธรูปที่ชัดเจนอีกกรณีหนึ่งคือสายช่าง ศิลปะ และเอกลักษณ์ของแต่ละพื้นที่ต่อการสร้างพระพุทธรูป ที่สัมพันธ์กับความเชื่อทางพระพุทธศาสนา คติการสร้าง และวัตถุประสงค์ในการจัดสร้าง ที่เนื่องด้วยพื้นที่และรูปแบบของการสร้าง ซึ่งนับเป็นพัฒนาการและการให้ค่าในเชิงสังคมแต่ละช่วงเวลา เราจึงเห็นพระพุทธรูปทำจากหิน หินทราย ไม้ หยก การหล่อด้วยปูน ทองคำ ทองแดง สำริด และอื่นๆ อันสัมพันธ์กับพื้นที่ และเศรษฐกิจ รวมไปถึงภูมิปัญญาในการจัดสร้างด้วย รวมทั้งเทคโนโลยีของการจัดทำ อาทิ การแกะสลัก การปั้น การหล่อ การวาด ซึ่งสิ่งเหล่านี้ปรากฏอยู่ในความเป็นพระพุทธรูปอันเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละถิ่นที่ด้วยเช่นกัน ดังนั้นสายช่าง และศิลปะของพระพุทธรูปจึงสะท้อนเกาะเกี่ยวอยู่กับคุณค่าในความหลากหลายมิติด้วย

บทสรุป

พระพุทธรูปนอกเหนือจากการเป็นพระปฏิมาที่ใช้สำหรับการแสดงความเคารพบูชาในฐานะที่เป็น “ปฏิการะ” ผ่านคำว่า “พุทธานุสติ” คือการสร้างรูปเคารพ เพื่อแสดงออกต่อสิ่งเคารพตามคติโบราณและในเวลาเดียวกันยังเป็นสัญลักษณ์ทางกายภาพที่เกี่ยวกับพระพุทธเจ้าศาสนาผู้ก่อตั้งพระพุทธศาสนา ดังนั้นในความเหมือนและความต่างเหล่านั้นได้ก่อให้เกิดการขับเคลื่อนขยับก้าวสู่ความเป็นพระพุทธรูปอย่างสำคัญ จนกระทั่งกลายเป็นกลไกและปรากฏการณ์ของการมี

ส่วนร่วมทางศาสนา ดังนั้นจากหนังสือ “การเมืองเรื่องพระพุทธรูป” ได้สะท้อนคิดให้เห็นว่า พระพุทธศาสนาสามารถอยู่ได้ด้วยรัฐ และรัฐก็มีอุดมคติทางศาสนาเป็นเครื่องค้ำยัน

พระพุทธรูปถูกทำให้กลายเป็นสิ่งเชื่อ ที่มีผลต่ออารมณ์ของสมาชิกในสังคม เป็นสัญลักษณ์ของการให้คำอธิบายในเชิงสังคมและการมีส่วนร่วมในเชิงสังคม อันเป็นปรากฏการณ์ของการมีส่วนร่วมอย่างเหมาะสมและลงตัว การทำลายสัญลักษณ์ทางความเชื่อระหว่างรัฐ รวมไปถึงการแสดงบุญญาธิการผ่านพระพุทธรูปจึงเกิดขึ้นในประวัติศาสตร์ของชาติที่นับถือพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะในภูมิภาคอุษาคเนย์ไทย ลาว เขมร พม่า เป็นต้น แต่ในความเป็นจริงพระพุทธรูปมีสัญลักษณ์เพียงประดิษฐ์กรรมสิ่งสร้างที่มีนัยของ “พุทธานุสติ” ที่ให้ระลึกถึงคุณงามความดีของพระพุทธเจ้าในฐานะศาสนาผู้ก่อตั้งพระพุทธศาสนา และมีคุณแห่งความเป็นผู้นำ ความเป็นศาสดา และความเป็นผู้มีคุณอันควรค่าแก่การปฏิบัติตาม ด้วยพุทธพจน์ว่า “ยถาวาที ตถากาโร” พูดอย่างไรทำอย่างนั้น รวมไปถึง “บัญญัติ” ที่พระพุทธเจ้าสอน และให้ผู้อื่นกระทำตาม พระพุทธเจ้า ท่านกระทำ และไม่เคยแม้ล่วงละเมิด นั่นน่าจะหมายถึงเป้าหมายของ “พุทธานุสติ” ที่ปรากฏในพระพุทธรูป “ผู้นำต้องเป็นแบบอย่างทั้งในส่วนของคุณธรรมจริยธรรม” น่าจะคือหัวใจของการเมืองในพระพุทธรูป ดังประโยคที่เป็นพุทธพจน์ “จงจาริกไปเพื่อประโยชน์ของมหาชนหม่อมมาก” หรือราชดำรัสที่ว่า “เราจะครองแผ่นดินโดยธรรมเพื่อประโยชน์แห่งมหาชนชาวสยาม” น่าจะหมายถึงหัวใจของผู้ปกครอง หรือชนชั้นปกครองโดยองค์รวม

Reference

- Department of Fine Arts. (1987). **Nan City : Archeology, History and Art**. Bangkok : Department of Fine Arts.
- Prince Chaoprayatipakornvong. (2012). **Royal Chronicle of Rattanakosin**, reign 1-4, Vol.2 Bangkok : Sripanya. [Thai Version]
- Dan Beach Bradley. (1971). **Dictionary of the Siamese Language**. Translate by Master Thad. Bangkok : Kurushapha Press. [Thai Version]
- King Mongkut , (2013). “The legend of the Emerald Buddha for scribes. Quote from, Sujitr Vongdhes. Editor, **Emerald Buddha**. Bangkok : Matichon. [Thai Version]
- Piseth Jeajunpong, Pramint Kruethong, Editor. (2004). **Emerald Buddha**, Bangkok : Matichon Press. [Thai Version: พระแก้วมรกต]
- Htin Aung. (2008). **A History of Burma**, Translated by Phetcharee Sumitr Bangkok : The Foundation for the Promotion of Social Sciences and Humanities Textbooks Project [Thai Version]

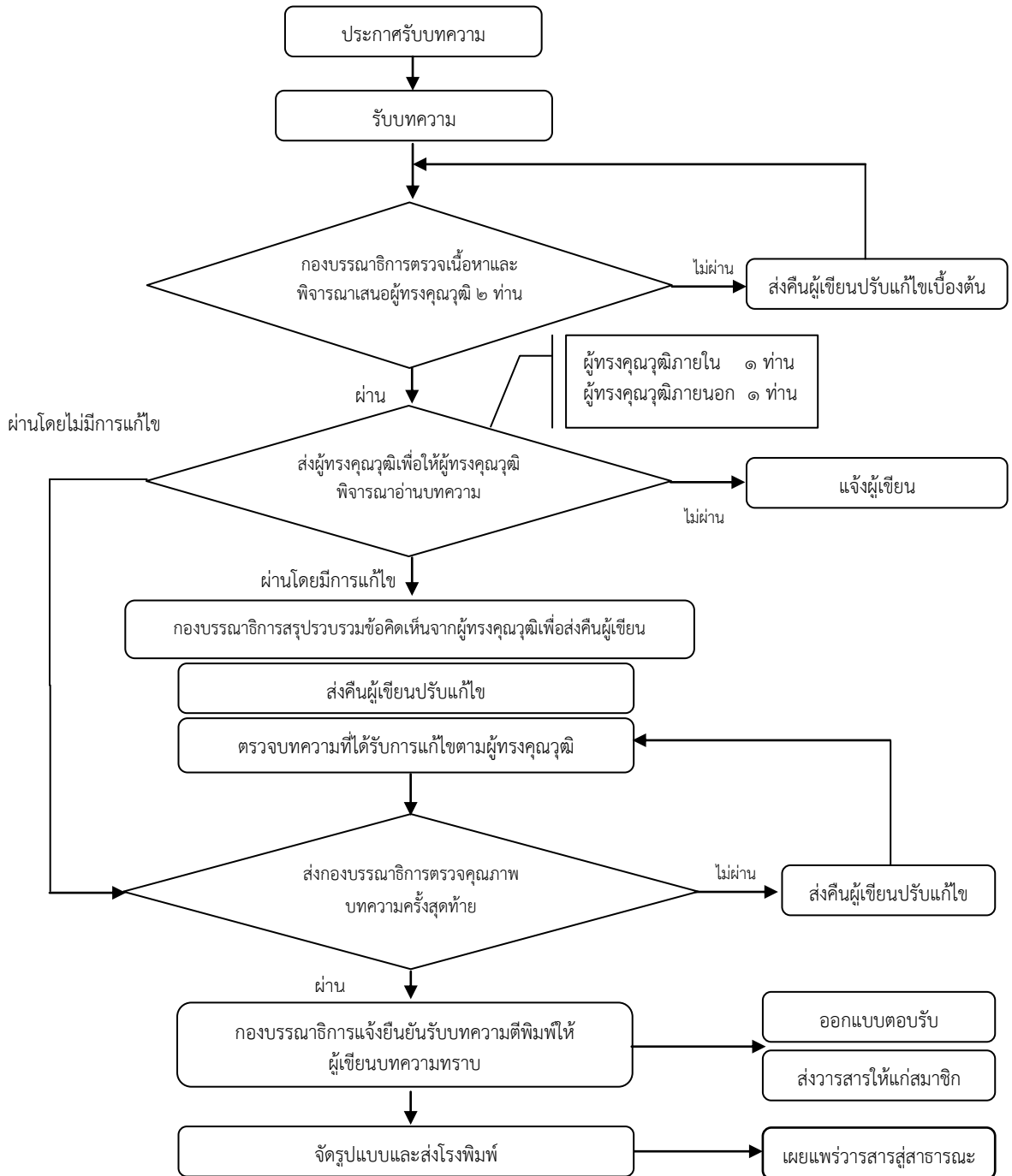
- Wirawan Naruepiti. (2014). The Politics of Number : Collecting, List Making, Measuring and Cataloging of Buddha Images from the North of Bangkok in the Period of State Building ,Journal of Damrong. 13 (2) : 123-146. Online : http://www.damrong-journal.su.ac.th/?page=view_article&article_id=393
- Wirawan Naruepiti. (2014). **Thought of collecting Buddha images from period of building Bangkok to King Rama 5th**. Thesis of Master of Arts (History). Faculty of Arts: Thammasart University. [Thai Version]
- Prince Damrong Rajanubhab. (1953). Legend of the important Buddha.Bangkok : Department of Fine Arts. [Thai Version]
- Sor.Pai Noi. (2012). Bangkok Story : Complete version.Bangkok : Phim Khum Press. [Thai Version]
- SukChai Saisingha. (2007). **Important Buddha statues and Buddhist art in Thai territory**: Bangkok : Muangboran Press. [Thai Version]
- Arunrat Vichien Khao, (2548). **Buddha Statue According to Moral Precept of Lanna People**. Bangkok : Chulalongkorn University Press. [Thai Version]
- Father Sangermano, (1969). **A Description of the Burmese Empire** .New York: [Thai Version]
- Charney, Michael W. (2006). Powerful Learning: Buddhist Literati and the Throne in Burma's Last Dynasty, 1752-1885. Ann Arbor: University of Michigan. [Thai Version]

ภาคผนวก

รายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิอ่านบทความวารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์
ปีที่ 6 ฉบับที่ 1 มกราคม-มีนาคม พ.ศ. 2560

พระมหาบุญเลิศ อินทปญฺโญ, รศ.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พระครูสังฆรักษ์เกียรติศักดิ์ กิตติปญฺโญ, ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ศ.ดร.บุญทัน ดอกไธสง	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ศ.ดร.จำนงค์ อติวัฒนสิทธิ์	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
รศ.ดร.สุรินทร์ นียมางกูร	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
รศ.ดร.สมาน งามสนิท	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
รศ.ดร.อภิรักษ์ จันทะนี	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
รศ.ดร.สรรเสริญ อินทร์ตัน	มหาวิทยาลัยสวนดุสิต
รศ.ดร.สัญญา เคนาภูมิ	มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
รศ.พัฒนา เรือนใจดี	มหาวิทยาลัยรามคำแหง
ผศ.ดร.ไพศาล สรรสรวิสุทธิ	มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์
ผศ.ดร.ภัทรพล ใจเย็น	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ผศ.ดร.ทัศนีย์ เจนวิถีสุข	มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม
ผศ.ดร.อัจฉรา หล่อตระกูล	มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา
ผศ.อนุภูมิ โสวเกษม	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ผศ.ดร.ภักดี โพธิ์สิงห์	มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
ผศ. ว่าที่ พ.ต.ดร.สวัสดิ์ จิรัฏฐิติกาล	สำนักทัศนวิทยา กรมราชทัณฑ์
อ.ดร.อุทัย สติมัน	มหาวิทยาลัยสวนดุสิต
อ.ดร.ธิดาภูมิ หมั่นมี	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
อ.ดร.จุฑามาศ วารีแสงทิพย์	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ขั้นตอนการดำเนินงานวารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

คำแนะนำสำหรับผู้นิพนธ์บทความ

สถานที่ติดต่อเกี่ยวกับบทความ

สำนักงานวารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์

ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

79 หมู่ 1 ต.ลำไทร อ.วังน้อย จ.พระนครศรีอยุธยา 13170

โทรศัพท์ 035-248-000 ต่อ 8200-3

1. ส่วนประเภทของบทความที่ลงตีพิมพ์ในวารสาร

วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์ ตีพิมพ์บทความประเภทต่างๆ ดังนี้

1.1 บทความพิเศษ บทความทางวิชาการพิเศษ ที่เสนอเนื้อหาความรู้วิชาการอย่างเข้มข้น และผ่านการอ่านและพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาวิชานั้นๆ มีกลุ่มเป้าหมายเป็นนักวิชาการในวงการวิชาการ/วิชาชีพ

1.2 บทความทางวิชาการ ที่เสนอเนื้อหาความรู้ วิชาการ มีกลุ่มเป้าหมายที่เป็นนิสิต นักศึกษา หรือประชาชนทั่วไป

1.3 บทความวิจัย (Research Article) ได้แก่รายงานผลงานวิจัยใหม่ที่มีองค์ความรู้อันเป็นประโยชน์ ซึ่งไม่เคยตีพิมพ์ในวารสารใดๆ มาก่อน

1.4 บทความปริทรรศน์ (Review Article) เป็นบทความที่รวบรวมความรู้จากตำรา หนังสือ และวารสารใหม่ หรือจากผลงานและประสบการณ์ของผู้นิพนธ์มาเรียบเรียงขึ้น โดยมีการวิเคราะห์สังเคราะห์วิจารณ์เปรียบเทียบกัน

1.5 ปกิณกะ (Miscellany) ได้แก่บทความทบทวนความรู้ เรื่องแปล ย่อความจากวารสารต่างประเทศ การแสดงความคิดเห็น วิจารณ์ แนะนำเครื่องมือใหม่ ตำราหรือหนังสือใหม่ที่น่าสนใจ หรือข่าวการประชุมทั้งระดับชาติและระดับนานาชาติ

การส่งบทความ

บทความที่จะตีพิมพ์ในวารสารสังคมศาสตร์ปริทรรศน์จะต้องส่งจดหมายนำส่งบทความพร้อมต้นฉบับแบบพิมพ์ 3 ชุด มายังกองบรรณาธิการ กรณีที่บทความได้รับการพิจารณาให้ตีพิมพ์ บรรณาธิการจะแจ้งให้ผู้นิพนธ์ส่งบทความต้นฉบับที่แก้ไขครั้งสุดท้าย พร้อมซีดีรอม (CD ROM) 1 แผ่นที่บรรจุเนื้อหาและข้อมูลที่มีอยู่ในบทความทั้งหมดที่ได้แก้ไขแล้ว ทั้งนี้ผู้นิพนธ์ต้องมีสำเนาเก็บไว้ด้วยเพื่อการอ้างอิง

การตรวจสอบบทความและพิสูจน์อักษร

ผู้นิพนธ์ควรตระหนักถึงความสำคัญในการเตรียมบทความให้ถูกต้องตามรูปแบบของบทความที่วารสารกำหนด ตลอดจนตรวจสอบความถูกต้องแน่นอน พร้อมทั้งพิสูจน์อักษรก่อนที่จะส่งบทความนี้ให้กับบรรณาธิการ การเตรียมบทความให้ถูกต้องตามข้อกำหนดของวารสารจะทำให้การพิจารณาตีพิมพ์มีความรวดเร็วมากยิ่งขึ้น และทางกองบรรณาธิการขอสงวนสิทธิ์ที่จะไม่พิจารณาบทความจนกว่าจะได้แก้ไขให้ถูกต้องตามข้อกำหนดของวารสาร

การเตรียมบทความ

บทความต้องเป็นตัวพิมพ์ดีด โดยใช้ชุดแบบอักษร (Font) ชนิดไทยสารบรรณ (TH Sarabun PSK) ขนาดอักษร 16 จัดกั้นหลังตรง และมีระยะห่างระหว่างบรรทัดหนึ่งช่อง (Double Spacing) ตลอดเอกสาร พิมพ์หน้าเดียวลงบนกระดาษพิมพ์สันขนาดบีห้า (B5) พิมพ์ให้ห่างจากขอบกระดาษซ้ายกับด้านบน 1.0 นิ้วครึ่ง และด้านขวากับด้านล่าง 0.5 นิ้ว พร้อมใส่หมายเลขหน้ากำกับทางมุมขวาบนทุกหน้า บทความไม่ควรยาวเกิน 15 หน้ากระดาษพิมพ์ โดยนับรวมภาพประกอบและตาราง

การพิจารณาและคัดเลือกบทความ

บทความแต่ละบทความจะได้รับพิจารณาจากคณะกรรมการกลั่นกรองบทความวารสาร (Peer Review) 2 ท่าน ที่มีความเชี่ยวชาญในสาขาวิชาที่เกี่ยวข้อง และได้รับความเห็นชอบจากกองบรรณาธิการ ก่อนตีพิมพ์ โดยการพิจารณาบทความจะมีรูปแบบที่ผู้พิจารณาบทความไม่ทราบชื่อหรือข้อมูลของผู้เขียนบทความ และผู้เขียนบทความไม่ทราบชื่อผู้พิจารณาบทความ (Double – Blind Peer Review)

2. ส่วนบทคัดย่อ (Abstract)

บทคัดย่อควรมีความยาวไม่เกิน 500 คำ โดยแยกต่างหากจากเนื้อเรื่อง บทความวิจัยและบทความปริทรรศน์ต้องมีบทคัดย่อทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ซึ่งบทคัดย่อควรเขียนให้ได้ใจความทั้งหมดของเรื่อง ไม่ต้องอ้างอิงเอกสาร รูปภาพ หรือตาราง และลักษณะของบทคัดย่อควรประกอบไปด้วยวัตถุประสงค์ (Objective) วิธีการศึกษา (Methods) ผลการศึกษา (Results) สรุป (Conclusion) และคำสำคัญ (Key Words) ซึ่งควรเรียงตามลำดับและแยกหัวข้อให้ชัดเจนดังนี้

- **วัตถุประสงค์** ควรกล่าวถึงจุดมุ่งหมายของการศึกษา
- **วิธีการศึกษา** ควรกล่าวถึงวิธีการค้นคว้าข้อมูล ระเบียบวิธีวิจัยที่นำมาศึกษา สถิติที่นำมาใช้
- **ผลการศึกษา** ควรประกอบด้วยผลที่ได้รับจากการค้นคว้า ศึกษา และผลของค่าสถิติ (ในกรณีที่มีการวิเคราะห์)
- **สรุป** ควรกล่าวถึงผลสรุปของการค้นคว้าและศึกษา
- **คำสำคัญ** ควรมีคำสำคัญ 3-6 คำ ที่ครอบคลุมชื่อเรื่องที่ศึกษา และจะปรากฏอยู่ในส่วนท้ายของบทคัดย่อทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ โดยต้องจัดเรียงคำสำคัญตามตัวอักษร และคั่นด้วยเครื่องหมายอัฒภาค (;)

3. ส่วนเนื้อเรื่อง ควรประกอบด้วย

3.1 บทนำ (Introduction) เป็นส่วนกล่าวนำโดยอาศัยการปริทรรศน์ (Review) ข้อมูลจากรายงานวิจัย ความรู้ และหลักฐานต่างๆ จากหนังสือหรือวารสารที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่ศึกษา และกล่าวถึงเหตุผลหรือความสำคัญของปัญหาในการศึกษาครั้งนี้ สมมติฐานของการศึกษา ตลอดจนวัตถุประสงค์ของการศึกษาให้ชัดเจน

3.2 วิธีการศึกษา (Methods) กล่าวถึงรายละเอียดของวิธีการศึกษาประชากรและกลุ่มตัวอย่างในการศึกษา และวิธีการศึกษา เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย รวมทั้งสถิติที่นำมาใช้วิเคราะห์ข้อมูล

3.3 ผลการศึกษา (Results) เป็นการแสดงผลที่ได้จากการศึกษาและวิเคราะห์ในข้อ 3.2 ควรจำแนกผลออกเป็นหมวดหมู่และสัมพันธ์กับวัตถุประสงค์ของการศึกษา โดยการบรรยายในเนื้อเรื่องและแสดงรายละเอียดเพิ่มเติมด้วยภาพประกอบ ตาราง กราฟ หรือแผนภูมิ ตามความเหมาะสม

3.4 การอภิปรายผล (Discussion) เป็นการนำข้อมูลที่ได้อาจจากการวิเคราะห์ของผู้นิพนธ์นำมาเปรียบเทียบกับผลการวิจัยของผู้อื่น เพื่อให้มีความเข้าใจหรือเกิดความรู้ใหม่ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยนั้น รวมทั้งข้อดี ข้อเสียของวิธีการศึกษา เสนอแนะความคิดเห็นใหม่ๆ ปัญหาและอุปสรรคต่างๆ ที่ได้จากการศึกษาครั้งนี้ เพื่อเป็นแนวทางที่จะนำไปประยุกต์ให้เกิดประโยชน์

3.5 ข้อเสนอแนะ (Suggestion) การแนะนำผลการวิจัยไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อไป

3.6 กิตติกรรมประกาศ (Acknowledgement) เป็นส่วนที่กล่าวขอบคุณต่อองค์กร หน่วยงาน หรือบุคคลที่ให้ความช่วยเหลือร่วมมือในการวิจัย รวมทั้งแหล่งที่มาของเงินทุนวิจัย และหมายเลขของทุนวิจัย

3.7 เอกสารอ้างอิง (References) ใช้รูปแบบการอ้างอิงแบบ APA (American Psychological Association)

การอ้างอิงแบบ APA

1. หนังสือ

1.1 คัมภีร์พระไตรปิฎกหรือหนังสือสำคัญพิมพ์เป็นชุด

ให้อ้างชื่อย่อคัมภีร์. เล่ม/ขอ/หนา. และในวงเล็บคำว่า (บาลี) ไว้หลังคำย่อในกรณีที่ใช้พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีหรือวงเล็บคำว่า (ไทย) ไว้หลังคำย่อในกรณีที่ใช้พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ตัวอย่างเช่น 1 (ขุ.ชา. (บาลี) 27/855/191).

1.2 หนังสือทั่วไป

(ผู้แต่ง, ปีที่พิมพ์ : หนา). ดังอย่างเช่น

พระเทพโสภณ (ประยูร ธรรมจิตโต), 2544 : 38).

(Venerable Dr. W. Rahula, 2004 : 69).

2. วารสาร

ผู้เขียน, เล่มที่หรือปีที่ (ฉบับที่): หนา. ตัวอย่างเช่น

พระครูสังฆรักษ์เกียรติศักดิ์ กิตติปัญญา, 3 (1) : 14-28.

K.N., Jayatileke, 77 (1): 10-15.

3. วิทยานิพนธ์

ชื่อผู้วิจัย, ปีที่พิมพ์. ตัวอย่างเช่น

อนวัต กระสังข์, (2557).

4. สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์, ตำแหน่ง (ถ้ามี), วัน เดือน ปี. ตัวอย่าง

สัมภาษณ์ พระเทพโสภณ, (18 กรกฎาคม 2557).

5. เว็บไซต์

พระธรรมโกศาจารย์ (ศ.ดร.ประยูร ธรรมจิตโต), (7 กันยายน 2555).

6. ภาษาอังกฤษ

(Maslow Abraham, 1970 : 58)

การเขียนเอกสารอ้างอิง

1. ภาษาไทย

(ก) ข้อมูลชั้นปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

(ข) ข้อมูลทุติยภูมิ

1) หนังสือ

จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์. (2544). *สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

2) วารสาร

ผู้เขียน. “ข้อบทความ”. *วารสาร*. ปีที่ (ฉบับที่), หน้า ตัวอย่างเช่น พระครูสังฆรักษ์เกียรติศักดิ์ กิตติปัญญา, ดร. (2557). “การกำหนดประเด็นปัญหา การตั้งชื่อเรื่องและการเขียนวัตถุประสงค์การวิจัยทางสังคมศาสตร์”. *วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์*. 3(1), 67-97

3) วิทยานิพนธ์

อนุวัต กระสังข์. (2557). “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในองค์กรตามแนวพุทธภายใต้กระแสบริโภคนิยม” (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์ดุสิตบัณฑิต). พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

4) สัมภาษณ์

ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์, (วัน เดือน ปี). ตำแหน่ง ตัวอย่าง

ชวน หลีกภัย. (19 พฤษภาคม 2541). นายกรัฐมนตรี. สัมภาษณ์.

Ross, R. 1980, May 5. Associate Director, Cornell University Libraries. Interview.

5) เว็บไซต์

พระธรรมโกศาจารย์ (ศ.ดร.ประยูร ธมมจิตโต). (7 กันยายน 2555). *ธรรมประกาศโนบาย*. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.buddhismth.com/index.php?lay=show&ac=article&id=538970572&Ntype=9>

2. ภาษาอังกฤษ

Maslow Abraham. (1970). *Motivation and Personality*. New York : Harper and Row Publishers.

4. ส่วนภาพประกอบ (Figure) และส่วนตาราง (Table)

ภาพประกอบและตารางควรมีเท่าที่จำเป็น โดยพิมพ์หน้าละ 1 ภาพ หรือ 1 ตาราง สำหรับคำบรรยายภาพและตารางให้พิมพ์เหนือภาพหรือตาราง ส่วนคำอธิบายเพิ่มเติมให้ใส่ใต้ภาพหรือตาราง

5. ลิขสิทธิ์

เพื่อให้เป็นไปตามกฎหมายลิขสิทธิ์ ผู้พิมพ์ทุกท่านต้องลงลายมือชื่อในแบบฟอร์มใบมอบลิขสิทธิ์บทความให้แก่วารสารฯ พร้อมกับบทความต้นฉบับที่ได้แก้ไขครั้งสุดท้าย นอกจากนี้ ผู้พิมพ์ทุกท่านต้องยืนยันว่าบทความต้นฉบับที่ส่งมาตีพิมพ์นั้น ได้ส่งมาตีพิมพ์เฉพาะในวารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์ เพียงแห่งเดียวเท่านั้น หากมีการใช้ภาพหรือตารางของผู้พิมพ์อื่นที่ปรากฏในสิ่งตีพิมพ์อื่นมาแล้ว ผู้พิมพ์ต้องขออนุญาตเจ้าของลิขสิทธิ์ก่อน พร้อมทั้งแสดงหนังสือที่ได้รับการยินยอมต่อบรรณาธิการ ก่อนที่บทความจะได้รับการตีพิมพ์

6. การติดต่อโฆษณาและการสมัครสมาชิก

การติดต่อโฆษณา การสั่งซื้อ และการสมัครเป็นสมาชิกวารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์ กรุณาติดต่อ “วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์” สำนักงานวารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์ ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เลขที่ 79 หมู่ 1 ต.ลำไทร อ.วังน้อย จ.พระนครศรีอยุธยา 13170 โทรศัพท์. 09-8832-8312, 08-6771-3638

1) พระปลัดระพี นพฺ�ភิสฺสโร, ดร. 2) ดร.อนุวัต กระจ่างชัย 3) อ.กรกรต ชาบัณทิต

8. อัตราค่าวารสาร

กำหนดออกวารสารปีละ 3 ฉบับ จำหน่ายราคาฉบับละ 199 บาท ไม่รวมค่าส่ง

9. อัตราค่าสมาชิก

ปีละ 300 บาท

หนังสือขอเสนอบทความเพื่อลงตีพิมพ์ในวารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์

เขียนที่.....

วันที่..... เดือน..... พ.ศ.

ข้าพเจ้าชื่อ..... ฉายา..... นามสกุล.....

ที่อยู่.....

โทรศัพท์..... E-mail:

มีความประสงค์ขอตีพิมพ์บทความ () บทความวิจัย () บทความวิชาการ เรื่อง:

(ภาษาไทย).....

(ภาษาอังกฤษ).....

ในวารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์ ซึ่งดำเนินการโดยคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยบทความฉบับนี้ข้าพเจ้าได้นิพนธ์ขึ้นเพื่อสำเร็จการศึกษาระดับปริญญา.....

สาขาวิชา..... จาก (ชื่อสถาบัน).....

ปีการศึกษา..... หรือได้รับการสนับสนุนทุนวิจัยจาก

เมื่อคณะบรรณาธิการของวารสารพิจารณาแล้วมีมติให้แก้ไขปรับปรุงบทความ ข้าพเจ้ามีความยินดีรับไปแก้ไขตามมติดังกล่าวนั้นและข้าพเจ้าขอรับรองว่า (ขีดเครื่องหมาย ✓)

- () เป็นผลงานทางวิชาการของข้าพเจ้าแต่เพียงผู้เดียว
 () เป็นผลงานของข้าพเจ้าและผู้ร่วมนิพนธ์ตามชื่อที่ระบุในบทความจริง
 () บทความนี้ไม่เคยลงตีพิมพ์ในวารสารใดมาก่อน
 () บทความนี้ไม่ได้คัดลอกหรือดัดแปลงมาจากของผู้ใดทั้งสิ้น

ทั้งนี้ ข้าพเจ้าได้ชำระค่าธรรมเนียมขอตีพิมพ์บทความลงในวารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์ตามอัตราที่ได้กำหนดไว้ คือ

- () บทความวิชาการ 3,000 บาท
 () บทความวิจัยระดับบัณฑิตศึกษา ป.โท-เอก 5,000 บาท
 () บทความวิจัยที่ได้รับการสนับสนุนทุนวิจัย 5,000 บาท เป็นที่เรียบร้อยแล้ว

อนึ่ง แม้เมื่อข้าพเจ้าปรับแก้ไขแล้ว แต่งานยังไม่เรียบร้อยและไม่ได้รับการให้การลงตีพิมพ์ ข้าพเจ้าไม่ติดใจเอาความใดๆ ทั้งสิ้น จะยอมรับการพิจารณาของคณะกองบรรณาธิการถือว่าเป็นที่สุด

ลงชื่อ.....

(.....)

ผู้นิพนธ์บทความ

ใบตอบรับการเป็นสมาชิก

ที่.....
วันที่.....เดือน.....พ.ศ.....

กราบหม้สการ/เรียน บรรณาธิการวารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์
ข้าพเจ้า (ชื่อภาษาไทย).....
(ชื่อภาษาอังกฤษ).....
ที่อยู่ (ที่สามารถติดตได้).....
.....

E - Mail.....เบอร์โทรศัพท์..... โทรสาร.....

มีความประสงค์จะขอรับสมัครเป็นสมาชิกวารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์

- () สมาชิกประเภทรายปี 300 บาท (จำนวน 3 เล่ม)
- () เล่มละ 199 บาท

พร้อมนี้ ข้าพเจ้าได้ส่ง

- () เงินสด
- () ธนาณัติ (สั่งจ่าย.....)
- () ตัวแลกเงินไปรษณีย์
- () แคชเชียร์เช็ค ในนาม.....

โปรดนำส่งวารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์

สถานที่ติดต่อ ที่บ้าน ที่ทำงาน
เลขที่.....ถนน.....หมู่ที่.....ตำบล/แขวง.....
อำเภอ/เขต.....จังหวัด.....รหัสไปรษณีย์.....
โทรศัพท์.....โทรศัพท์เคลื่อนที่.....
โทรสาร.....E-Mail.....

(สำหรับเจ้าหน้าที่) ลงชื่อ.....
คำบ่ารุงปี พ.ศ..... ()
เลขที่ใบเสร็จ.....
ลงวันที่.....เดือน.....พ.ศ.....
ลงบัญชีแล้ว.....